

De lastige bondgenoot

PROF.DR. GILES SCOTT-SMITH EN DR. RUUD VAN DIJK

In april 2008 zei Hans Wiegel in dagblad *Trouw* dat Nederland wel een leider als Ronald Reagan kon gebruiken: iemand met een grote overtuigingskracht en een nauwe band met de samenleving, die door zijn woorden en zijn persoonlijkheid de natie tot actie kon aanzetten. Maar het beeld van de Amerikaanse president is altijd gemengd geweest in Nederland. Zijn charisma en gevoel voor humor werden wel gewaardeerd – hij suggereerde eens dat de woorden *'Ronald Reagan slept here'* ('Hier sliep Ronald Reagan') in de Oval Office in het Witte Huis zouden moeten worden opgehangen – maar zijn beleid was in Nederland vaak omstreden.

Deregulering van de Amerikaanse economie, belastingverlaging en een verhoging van de militaire uitgaven leidden tot een omvangrijk begrotingstekort. Zijn kritiek op de Sovjet-Unie en het communisme tijdens de eerste jaren van zijn presidentschap deed velen vrezen dat hij een kernoorlog zou beginnen. Reagan wilde het westerse bondgenootschap versterken, maar stelde daarbij Amerikaanse belangen centraal. Nederlandse reacties weerspiegelden deze dubbelzijdigheid van Reagans aanpak. In 1982 schreef Joris Voorhoeve, toen hoogleraar internationale betrekkingen in Wageningen, dat Nederland, samen met de rest van West-Europa, harder zou moeten werken om het bondgenoot-

schap met de Verenigde Staten te vernieuwen. Dit om een schadelijk Amerikaans unilateralisme te voorkomen.

In maart 1984 schreef *NRC Handelsblad*-redacteur Ben Knapen – later staatssecretaris voor Europese Zaken en Ontwikkelingssamenwerking in het kabinet-Rutte – dat Reagans bestempeling van de Sovjet-Unie als 'het centrum van het kwaad in de moderne wereld' blijk gaf van zowel 'diepe gekwettheid' over het feit dat het Sovjetrijk nog steeds bestond, als van 'een herwonnen levenskracht' om er voor eens en voor altijd een einde aan te maken.

Het begin van dit verhaal ligt in 1911, kort nadat Ronald Wilson Reagan werd geboren in het plaatsje Tampico. Zijn pasgeboren zoon aanschouwend, merkte zijn vader Jack Reagan op dat het kind er zo welvarend uitzag dat het leek op een *'fat little Dutchman'*. Als opgroeiende jongen vond Reagan zelf deze bijnaam, of beter de verkorte versie 'Dutch', ook beter klinken dan 'Ronald'. Zijn leven lang is hij voor de mensen die hem tijdens zijn jeugd kenden 'Dutch Reagan' gebleven. Tot een bijzondere band met Nederland heeft het overigens niet geleid. In Reagans memoires komt de naam Nederland niet voor en ook worden er verder geen Nederlanders in genoemd.

Reagan is nooit in Nederland op bezoek geweest en de bilaterale verhoudingen tussen beide landen waren een on-

dergeschikt aspect van zijn twee termijnen in het Witte Huis. Reagan was wel gastheer van koningin Beatrix in april 1982 tijdens de viering van tweehonderd diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Amerika. Tijdens het eerste van twee bezoeken aan Amerika dat jaar sprak Beatrix, in de voetsporen tredend van haar moeder en grootmoeder, een gezamenlijke zitting van het Congres toe.

Zoals vicepresident George H.W. Bush een jaar eerder tegen minister-president Dries van Agt had gezegd, het bezoek van de Koningin had 'meer dan louter symbolische waarde'. *De Volkskrant* schreef echter dat 'terwijl Beatrix met plezier twee keer naar de Verenigde Staten afreist, is Reagans afwezigheid in het Catshuis zeer opvallend'. Reagan kon het symbolische bezoek van de Koningin wel waarderen. In zijn dagboek schreef hij op 19 april: 'Koningin Beatrix van Holland en prins Claus arriveerden op deze prachtige lentedag. Ze is een warme, charmante dame. Deze keer geen vergaderingen om over politieke kwesties te touwtrekken.'

Roekeloos

Controversiële kwesties tussen beide landen waren er te over: de in West-Europa en Nederland zo gekoesterde detente, de Oost-West-ontspanning, was in de jaren voor Reagans ambtsaanvaarding in januari 1981 in het slop geraakt, en met Reagan was er een president aangetreden die dat eigenlijk wel prima vond. Terwijl in Nederland vaak werd gesproken over de noodzaak tot het vasthouden aan wat er nog over was van de detente, zocht Reagan bewust de confrontatie, door herbewapening. In Nederland werd dit door velen als gevaarlijk, zelfs als roekeloos gezien.

Binnen het westerse bondgenootschap was er spanning. Het was de tijd van het NAVO-dubbelbesluit: het westerse antwoord op de SS-20-raketten van de Sovjets. Dit hield in dat als onderhandelingen niet tot wederzijdse wapenvermindering leidden, het bondgenootschap een nieuwe generatie Amerikaanse middellangeafstandwapens in West-Europa zou stationeren. Vooral Nederland had hier grote moeite mee, zoals zichtbaar werd in het Nederlandse voorbehoud bij het dubbelbesluit. Het NAVO-besluit werd door Den Haag wel onderschreven, maar Nederland kon over de plaatsing van het eigen aandeel, 48 kruisraketten, nog geen beslissing nemen. De weerstand in Nederland

bleek ook uit de grote anti-nucleaire demonstraties in Amsterdam (1981) en Den Haag (1983).

Geleid door zijn visie van de Sovjet-Unie als een agressieve en gevaarlijke vijand achtte Reagan de eensgezindheid van het bondgenootschap essentieel. Alleen een consequent en eensgezind optreden kon Moskou tot concessies bewegen. Geleid door het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) geloofden veel Nederlanders daarentegen in de kracht van eerste, eenzijdige stappen: als het Westen een begin maakte met het afbouwen van de bewapeningswedloop, dan zou de Sovjet-Unie vanzelf volgen.

De Nederlandse kabinetten probeerden een middenpositie te vinden. Aan de ene kant wilden ze de eenheid van het bondgenootschap niet verstoren, aan de andere kant rekening houden met sentimenten in de samenleving – al was het maar omdat deze tot 1985 door een Kamermeerderheid werden gedeeld. Een Nederlands plaatsingsbesluit werd daarom voor 1985 verschillende malen uitgesteld, wat het begrip, het geduld en ook het diplomatieke vermogen van de regering-Reagan danig op de proef stelde.

Reagans economische beleid was ook controversieel in Nederland. De president benadrukte deregulering van markten, privatisering van staatsbedrijven en belastingverlagingen. Onder de kabinetten-Lubbers, vanaf 1982, werden aspecten van Reagans neoliberalisme op de Nederlandse economie toegepast om zo de overheidsuitgaven terug te dringen en de arbeidsmarkt vlot te trekken.

Minister van Financiën Onno Ruding was een sleutelfiguur in dit beleid. Steun kwam ook van economen als Eduard Bomhoff, die in zijn oratie aan de Erasmus Universiteit in 1982 de these verdedigde dat het inzakken van de Nederlandse economische groei na de Gouden Eeuw te wijten was aan te hoge belastingen. Reagans vastbeslotenheid om de Amerikaanse economie nieuw leven in te blazen door het terugtreden van de overheid, trok de belangstelling van vele buitenlanders, onder wie de jonge Jan Peter Balkenende. Hij keerde onder de indruk terug van een door het State Department – ministerie van Buitenlandse Zaken – georganiseerde reis in 1985 om het 'economische en sociale welzijn in de Verenigde Staten' te onderzoeken.

Wederzijdse investeringen gingen door, ondanks politieke spanningen. Rond 1980 was Nederland de grootste buitenlandse investeerder in de Amerikaanse economie,

Toast

De Amerikaanse ambassadeur William Dyess (links) proost met staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Hans van den Broek (CDA) op 17 februari 1982, tijdens de viering van tweehonderd jaar diplomatieke betrekkingen tussen beide landen. Dyess werd een jaar later teruggeroepen naar Washington.

met een aandeel van 16 miljard dollar in een totaal van 65 miljard – bijna een kwart. Daarbij bleef Nederland een favoriete bestemming voor Amerikaanse investeringen in Europa, met rond deze tijd een totaal van 8 miljard dollar.

Burgeroorlog

Het Amerika-bezoek van koningin Beatrix in april 1982 had plaats tegen de achtergrond van een van de grootste crises tussen Nederland en de Verenigde Staten tijdens de periode-Reagan. Een maand eerder, op 17 maart, waren vier Nederlandse journalisten van de omroep IKON vermoord in El Salvador. Dat land werd verscheurd door een bloedige burgeroorlog. Op weg naar een kamp van linkse rebellen waren de journalisten in een hinderlaag gelopen van het door de Amerikanen gesteunde leger.

Veel Nederlanders, sowieso al kritisch over het beleid van Reagan in Centraal-Amerika, vermoedden Amerikaanse betrokkenheid. Die is nooit aangetoond, maar het was wel duidelijk dat deze kwestie en de manier waarop zij in Nederland anti-Amerikaanse gevoelens aanwakkerde, de verhoudingen geen goed deden. Onderminister van Buitenlandse Zaken Larry Eagleburger ontving op 26 maart de Nederlandse minister van Defensie, Hans van Mierlo. De *briefing paper* van zijn ministerie waarschuwde Eagleburger voorafgaand aan het bezoek: 'El Salvador is een echte

bom onder de Amerikaans-Nederlandse betrekkingen en kan andere kwesties doen ontsporen.'

Dat gebeurde niet, maar spanning en wederzijdse ergernis waren er wel degelijk. Bijvoorbeeld omdat er in het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken irritatie bestond over de Nederlandse kritiek op het Midden-Amerikabeleid van Washington, en aan de andere kant de in Amerikaanse ogen geringe Nederlandse bereidheid gezamenlijk de Sovjet-Unie onder druk te zetten.

Een hoge Nederlandse diplomaat die in november 1982 op bezoek was bij Reagans State Department, kreeg kritiek te horen op de 'Nederlandse excessieve belangstelling voor Centraal-Amerika', en de 'dubbele standaard' in de Nederlandse kijk op de wereld. Richard Burt, die op het ministerie verantwoordelijk was voor Europa, vroeg: 'Hoe is het mogelijk dat vijftig Amerikaanse instructeurs in El Salvador onder de Nederlandse bevolking zoveel meer opwinding veroorzaken dan de massale Sovjetbezetting in Afghanistan?' De slotsom van deze Nederlandse diplomaat was dan ook dat 'de geprikkeldheid die in al deze gesprekken in meerdere of mindere mate doorklinkt, enigszins contrasteert met de onder meer door de recente koninklijke bezoeken gewekte indruk dat de Nederlandse goede naam in Amerika niet kapot is te krijgen'.

Maar juist ook met betrekking tot Midden-Amerika en

het Caribisch gebied deelden Reagan en Den Haag bepaalde zorgen, bijvoorbeeld over de betrekkingen tussen het regime van Desi Bouterse in Paramaribo en het Cuba van Fidel Castro. In 1981 maakte het kabinet-Van Agt I zich er al zorgen over dat 'voortdurend van Cubaanse zijde wordt gepoogd contact te leggen met de militaire leiders die in Suriname de feitelijke machthebbers zijn'.

Na de Decembermoorden in 1982 begonnen president Reagan en zijn adviseurs zich af te vragen of het niet tijd was geworden voor een interventie in Suriname. Op Tweede Kerstdag schreef de president in zijn dagboek: 'De wrede staatsgreep in Suriname door een kleine klik van officieren uit het leger. De moordpartij op ongeveer dertig prominente burgers en de totale overname van alle media. De Nederlanders, die 100 miljoen dollar per jaar bijdroegen, lijken de kraan te hebben dichtgedraaid. Ik ben ervoor om de Nederlanders te benaderen over het sturen van vier- of vijfhonderd van hun mariniers die al in het Caribisch gebied zijn. Wij zouden met wetgeving kunnen helpen en een Cubaanse interventie tegenhouden.'

Reagans minister van Buitenlandse Zaken, George Shultz, zegt in zijn memoires dat de president en hij nogal wat weerstand ondervonden binnen de Amerikaanse regering tegen dit idee, en dat ook Den Haag er geen oren naar had. In 1986 zou de zaak een vervolg krijgen, overigens met uiteindelijk hetzelfde resultaat.

Kruisraketten

Het grote thema tussen Reagan en Nederland was echter dat van de kruisraketten. De Amerikaanse ambassadeurs Geri Joseph (1978-1981), William Dyess (1981-1983) en Paul Bremer (1983-1986) hadden het hier niet makkelijk mee. Joseph was een jurist met een gerespecteerde, politieke benoeming, maar Dyess en Bremer waren professionele diplomaten. Dat was voor Amerikaanse ambassadeurs in Den Haag een zeldzaamheid en daarmee een teken dat de Amerikaans-Nederlandse betrekkingen in deze periode van bijzonder belang waren.

Dyess had verschillende functies vervuld in Belgrado, Kopenhagen, Moskou en Berlijn, als aanspreekpunt voor de Sovjet-Unie op het ministerie van Buitenlandse Zaken en, voordat hij naar Den Haag kwam, als woordvoerder van het ministerie onder president Jimmy Carter. Prioriteit

voor hem was om 'een negatieve beslissing tegen te houden' over de plaatsing van de kruisraketten in Nederland. Hij was overtuigd van zijn vermogen dit te bereiken.

Dyess intervieerde direct in openbare debatten om 'een uiterst legitiem standpunt te vertolken dat de belangen vertegenwoordigt van ons eigen land, het bondgenootschap en ook Nederland zelf'. Zijn vastbeslotenheid om druk uit te oefenen op de Nederlandse regering voor een positieve plaatsingsbeslissing werd in het Nederlandse politieke klimaat van 1981-1983 niet op prijs gesteld.

Na de val van het wankel tweede kabinet-Van Agt in 1982 (en het kortstondige rompkabinet-Van Agt III), vormde het CDA met de VVD het eerste kabinet-Lubbers. De volgende drie jaar oefende de VVD doorlopend druk uit in de coalitie ten behoeve van plaatsing van de raketten, terwijl minister-president Ruud Lubbers zo'n stap juist probeerde te vermijden.

In deze gevoelige situatie was de Amerikaanse ambassadeur Dyess niet op zijn plaats. Hij wees opposanten van plaatsing openlijk af, net als kritische journalisten, die hij 'negatieve amateurs' noemde. In een interview met *Het Financieele Dagblad*, eind 1981, klaagde de ambassadeur over de 'luidruchtige minderheid' in Nederland die 'de Verenigde Staten gelijkstelt aan de Sovjet-Unie', daarbij zijn minachting voor dit standpunt niet verbergend.

Achteraf heeft Dyess gezegd dat zijn harde lijn succesvol was, maar feit is dat hij al in 1983 werd teruggeroepen naar Washington, na slechts zestien maanden in zijn ambt. De Amerikaanse krant *The New York Times* schreef dit toe aan 'Nederlandse ontevredenheid over zijn agressieve verdediging van president Reagans kernwapenbeleid'.

Dyess werd vervangen door Lewis Paul Bremer III, wiens opdracht het was om de ontstane schade te herstellen. Bremer oriënteerde zich zorgvuldig op de Nederlandse politieke situatie, en in tegenstelling tot zijn voorganger onthield hij zich van het doen van publiekelijke uitspraken over de kruisrakettenkwestie. In plaats daarvan voerde hij achter de schermen een niet-aflatende informatiecampagne. Hij zorgde ervoor dat hij met alle deelnemers aan het debat in gesprek kwam om zo de polarisering tussen de voor- en tegenstanders af te zwakken.

Bremer was ervan overtuigd dat de zaken eenvoudiger zouden liggen 'als de mensen in het land Amerika niet als

een absoluut duivelse kracht zagen'. Zoals weekblad *Haagse Post* het omschreef, de ambassadeur en zijn medewerkers mengden zich in het kruisraketten-debat op een hardnekkige maar professionele manier.

In Washington maakte Bremer zich ook onmisbaar voor de regering-Reagan door de best geïnformeerde duider te worden van de Nederlandse politieke situatie. Als er kritiek kwam op de Nederlanders kon hij de situatie zowel verklaren als beheersen. Van tijd tot tijd had Bremer ook te maken met moeilijk in de hand te houden Amerikanen. In september 1983 bijvoorbeeld kwam dominee Jesse Jackson, die een gooi naar de Democratische nominatie voor het presidentschap voorbereidde, plotseling naar Europa en hij deed toen ook Nederland aan.

Bekend met Jacksons vermogen om controverses te creëren, verwelkomde Bremer hem al op Schiphol om zo het bezoek vooraf in goede banen te leiden. Later die dag sprak Jackson een goed uur met koningin Beatrix. Na afloop verklaarde hij publiekelijk dat de Koningin hoopte dat het wapenoverleg tussen Washington en Moskou succes zou hebben, maar dat anders de plaatsing van kruisraketten zou moeten worden 'uitgesteld'. Deze uitspraak brak met elk protocollair gebruik; de Nederlandse Grondwet 'verbiedt' het de vorstin immers om politieke uitspraken te doen. Bremer wist uiteindelijk een verontschuldiging van Jackson los te krijgen nadat deze Nederland alweer had verlaten. Maar het leed was al geschied.

Massademonstraties

De Geneefse onderhandelingen over de gewraakte middel-langeafstandsraketten (vaak aangeduid als Intermediate-Range Nuclear Forces, INF), waarop ook de Koningin dus haar hoop had gevestigd, leverden in 1983 geen doorbraak op en het aantal SS-20-raketten aan Sovjetkant bleef groeien. Ondanks massademonstraties in verschillende West-Europese landen gingen de Bondsrepubliek Duitsland, Italië en Groot-Brittannië aan het einde van het jaar daarom over tot plaatsing van het westerse antwoord. Maar Nederland was nog niet zo ver.

Ondanks Lubbers' eigen twijfels over de zin en noodzaak van de nieuwe wapens werd zijn leiderschap door de Amerikanen gewaardeerd. Ook Washington moest erkennen dat er in de Tweede Kamer eenvoudigweg nog geen

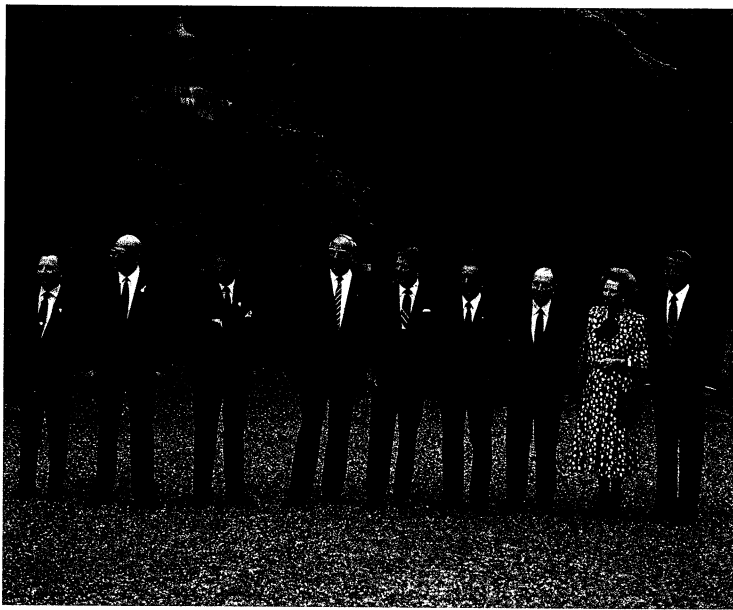
meerderheid bestond voor plaatsing. Op 15 maart 1983 schreef Reagan al in zijn dagboek: 'Minister-president Lubbus [sic] op bezoek – gebruikelijke bespreking en lunch op het ministerie. Hij is belangrijk voor het succes van INF. We konden het goed met elkaar vinden – goede verhouding met de Nederlanders.'

In januari 1984 was Lubbers terug in Washington. De Amerikaanse pers had intussen nota genomen van het financieel-economische saneringsbeleid van het kabinet-Lubbers. Op 23 januari publiceerde het weekblad *Time* een artikel getiteld *Ruud Shock*. De dag van het bezoek zelf, 19 januari, had Reagan in zijn dagboek genoteerd over de premier: 'Hij strijdt voor economisch herstel in zijn eigen land. Hij is echter bezorgd over zijn parlement en hoe het gaat reageren op plaatsing van kernraketten. Hij lijkt de noodzaak ervan te begrijpen, maar Sovjetpropaganda heeft een anti-nucleaire beweging gecreëerd.'

Terwijl premier Ruud Lubbers, ondersteund door Paul Bremers activiteiten in Den Haag en Washington, in het voorjaar werkte aan een beslissing die het van de Sovjet-Unie liet afhangen of Nederland zou meedoen aan de uitvoering van het NAVO-programma, groeiden aan de Amerikaanse kant het begrip en het geduld. Onderminister Richard Burt, die eind 1982 nog had geklaagd over een Nederlands meten met twee maten in de Koude Oorlog, verklaarde desondanks in mei tegen de nieuwe Nederlandse ambassadeur 'begrip te hebben voor de Nederlandse situatie'.

In juni stemde de Tweede Kamer voor Lubbers' ultimatum aan Moskou. Het onder de voorgangers van Michail Gorbatsjov stuurloze Kremlin ging vervolgens door met het plaatsen van SS-20-raketten, zodat in november 1985 de kogel eindelijk door de Nederlandse kerk was.

Op 4 november ondertekenden Lubbers en Bremer het verdrag voor de plaatsing van 48 kernraketten op Nederlandse bodem. De raketten zouden er overigens dankzij het INF-verdrag uit 1987 tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie nooit komen. Zijn taak voltooid hebbend, vertrok Bremer snel uit Den Haag om Reagans coördinator voor anti-terrorismebeleid te worden. Het zou onjuist zijn Bremers rol te overschatten – minister van Defensie Job de Ruyter zou later zeggen dat het idee dat Bremers rol beslissend was 'een geweldige simplificatie' van de werkelijkheid

Leider van het Westen

Top van de zeven meest geïndustrialiseerde landen op 5 mei 1986, waarbij ook Ruud Lubbers (derde van links) mocht zijn. De Amerikaanse president Ronald Reagan staat in het midden, tussen de Duitse bondskanselier Helmut Kohl en gastheer Yasuhiro Nakasone, premier van Japan.

was – maar er is geen twijfel over dat hij van 1983-1985 een dominante rol speelde in Den Haag.

Een jaar later verscheen Nederland nog eenmaal op Reagans agenda. Net als in 1982 was de aanleiding Suriname, waar in de loop van 1986 de onrust steeds groter was geworden door gevechten tussen het Junglecommando, geleid door Ronnie Brunswijk, en de troepen van dictator Bouterse. Het kabinet-Lubbers kreeg in oktober het verzoek van drie leden van de Surinaamse regering om het land van Bouterse te verlossen.

Er werden plannen voor een militaire actie opgesteld, en in december werd Washington benaderd. Reagan noteerde op 11 december in zijn dagboek: ‘Om half tien vanochtend in de Situation Room, voor een vergadering over het Nederlandse verzoek om vervoer voor ongeveer zeshonderd van hun mariniers naar Suriname om de regering over te nemen van de Wrede Dictator, die de levens neemt en in gevaar brengt van mensen daar – inclusief ongeveer zesduizend Nederlandse staatsburgers. Ik vond dat het onmogelijk was voor ons om “nee” te zeggen. We kwamen overeen dat er werkelijke problemen zijn met het eenvoudige “ja” zeggen zonder de tactische problemen van een militaire operatie te kennen. Vliegen we ze eenvoudig in en landen we op het vliegveld van Suriname, dat zou kunnen zijn omsingeld door vijandige militairen? Wel, uitkomst is

dat een militair team van ons op weg is naar Holland om samen te komen met hun militaire leiding.’

Enkele weken later besloot het kabinet-Lubbers dat het toch bij een idee moest blijven. ‘Holland heeft zijn voorgestelde aanval op Suriname, waarvoor ze ons om vervoer vroegen, afgeblazen,’ schrijft Reagan op 1 januari 1987.

Wapenvermindering

Inmiddels was er dankzij de goede verhouding tussen Reagan en de nieuwe Sovjetleider Gorbatsjov een nieuwe fase in de internationale politiek aangebroken. Wapenvermindering en een zich terugtrekkend communisme zetten de toon. Veel Nederlanders achtten de rol van Gorbatsjov hier beslissend, maar over Reagan werd toch milder geoordeeld dan in de periode 1981-1983. En ook het beeld van de belastingsverlagende *Great Communicator* leeft voort in Nederland tot de dag van vandaag.

In juni 2010 beschreef Cindy Schneider uit Schagen in *Elsevier* hoe ze ‘meteen was verkocht’ toen zij Reagan voor het eerst zag. ‘Hoe hij alles zo eenvoudig wist uit te leggen en positief bleef. Ik was echt verliefd op die man.’ Schneider is een van de oprichters van de Dutch Tea Party, de Nederlandse evenknie van de conservatieve beweging die het politieke landschap in de Verenigde Staten in 2010 omploegde. Net als Reagan deed in de jaren tachtig. ■